

RS

Racek chechtavý *Chroicocephalus ridibundus*

BK, KŠ, BK

POZNÁVÁNÍ V PŘÍRODĚ Všeobecně známý druh racka velikosti holuba, se zašpičatělými křídly a tenkým zobákem. Ve svatebním šatu má hřbet a křídla stříbřitě šedé, zatímco krk, hrud, břicho a ocas jsou bílé. Hlava je tmavě hnědá (z větší dálky se může jevit jako černá), zátylek bílý. Kolem oka je bílý, vpředu přerušovaný kroužek. Ve všech šatech má bílý přední okraj křídel (viditelný v letu shora i zespodu), což je důležitý rozpoznávací znak od dalších racků, špičky křídel jsou černé. V prostém šatu má hlavu bílou, pouze před okem a v příuší jsou menší černé skvrny. Mladý tohoroční pták je shora na hlavě a hřbetu hnědavý s bělavými a šedými pery, s černými lemy křídel a černou koncovou páskou na ocasu. V zimním období se pak hnědavé zbarvení mladého ptáka postupně vytrácí, avšak ještě v létě následujícího roku jsou patrné černé lemy křídel a ocasu, zatímco na hlavě má již masku dospělého ptáka promíšenou bílými pery. Vyskytuje se převážně na stojatých vodách a v jejich okolí, v zimním období i na řekách. Během přeletu za potravou lze racka chechtavého zastihnout i v různých dalších prostředích, včetně nejvyšších nadmořských výšek.

BIOLOGIE Hnízdním prostředím v ČR jsou především rybníky a jiné vodní plochy s příbřežní vegetací a ostrůvky. Hnízdí v koloniích, jejichž početnost kolísá od několika párů do tisíců. Hnízdo je hromádka materiálu z nejbližšího okolí, nejčastěji z rákosy, orobince, ostřic a jiných vodních rostlin. Hlavní hnízdní období je v IV. a V., pozdější hnízdění jsou většinou náhradní. Snůšku tvoří obvykle tři vejce, která jsou velmi variabilně skvrnitá. V jejich zahřívání se střídají oba rodiče 23–26 dní. Mláďata zůstávají několik dní na hnízdě

a oba rodiče o ně pečují až do dosažení vzletnosti ve 26–28 dnech. Sama zahnízdí většinou ve druhém roce života. Většina našich racků je tažná, se zimovišti v atlantské oblasti, na alpských jezerech a ve Středomoří. Ojedinele i přezimují, většina zimujících ptáků ale pochází ze severu a severovýchodu Evropy. Přílet na hnízdiště probíhá už v II.–III., odlet nastává ihned po vyhnízdění, již od druhé poloviny VI. a v VII. V potravě převažuje živočišná složka – hmyz, žížaly, drobné ryby a savci. V rostlinné části je to obilí a třešně. Potravu často sbírá i za traktory na polích, nad lesy či na skládkách odpadů.

ROZŠÍŘENÍ Racek chechtavý žije v celé Palearctidě od Atlantiku až po Kamčatku, na jih po Středomoří a střední Asii. Evropu obývá tedy celou, s řidším rozšířením na jihu. Početnost a rozšíření se v Evropě zvětšovaly již od 19. i po část 20. století, zejména po r. 1945 (ve Španělsku a Itálii teprve od r. 1960). Celoevropská populace činí 1,5–2,2 milionu párů a stále vzrůstá i přes místní poklesy početnosti. Nejvyšší stavy jsou v Rusku, Nizozemsku, Polsku a Dánsku. V ČR hnízdí racek chechtavý pravidelně, početnost se však silně měnila. Ještě ve 30. letech minulého století byly jeho kolonie zvláště početné, po r. 1945 došlo všude k nárůstu, místy až enormnímu. Maxima 200–350 tisíc párů bylo dosaženo v 70. letech (na jedné zdrži dokonce 30 tisíc párů). Pak však nastal dosud neuspokojivě vysvětlený katastrofický pád až na 80–150 tisíc párů v období 1985–1989, v letech 2001–2003 u nás hnízdilo už jen 50–100 tisíc párů, což je další pokles asi o 35 %, a zdá se, že úbytek stále pokračuje. V Krušných horách byl zaznamenán pokus o hnízdění v 855 m n. m. (ZAVADIL

ad. v zimě

BK

LM

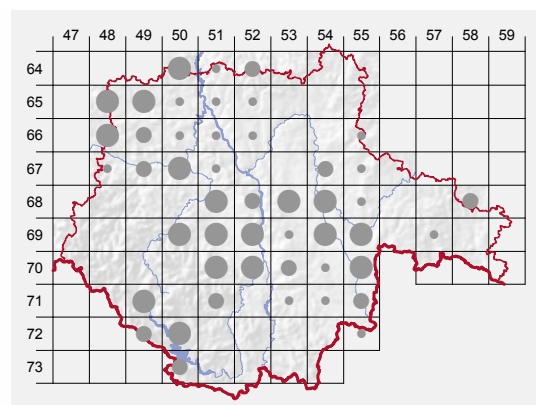
et al., Sluka 2006, 3: 1–20), na Šumavě a v Doubovských horách bylo doloženo hnízdění v 730 m n. m. (B Kloubec, resp. O. Bušek in ŠTASTNÝ et al. 2006).

VÝSKYT V JIŽNÍCH ČECHÁCH Racek chechtavý neodmyslitelně patří k jihočeské krajině a pravidelně zde hnízdí a protahuje. Z 19. a počátku 20. století nejsou k dispozici podrobnější informace o jeho početním stavu a dynamice hnízdní populace. O tom, že na konci 19. století hnízdil na větším množství lokalit, svědčí např. údaje z Třeboňska, kde se menší kolonie nacházely téměř na všech vhodných rybnících, přičemž největší kolonie s až 1 000 ex. byla známa z ryb. Nový Vdovec; v r. 1887 už kolonie na Vdovci neexistovala a tisícovka racků hnízdila na Bošileckém ryb. (K. Heyrovský, *Ornis* 1888, 4, suppl.: 337–338). Na Českokubovicku byla hnízdiště známa např. na Bělohůreckém ryb. a ryb. Blatec u Čejkovic (FRIČ 1872) a VAŘEČKA (1895) z Písecka konstatoval: „*Velmi hojně se tu zdržuje v poříčí Otavy, Blanice a na okolních vodách stojatých. Také se tu hnízdí tu a tam.*“. Poměrně přesná data – v rámci ČR zcela ojedinělá – o velikosti hnízdní jihočeské populace jsou k dispozici z různých období 20. a 21. století, a to z let 1933, 1966, 1977, 1988, 1998–2002 a 2012–2014 (JIRSÍK 1945, BOHÁČ & FORMÁNEK 1974, ŠTASTNÝ et al. 1987b, KLOUBEC & ŠVECŮVÁ 1990, KLOUBEC 2002, B. Kloubec in litt.). Přestože již v 30. letech racek hnízdil na téměř 50 lokalitách na řadě míst jižních Čech (JIRSÍK 1945)

Rok	Počet párů	Počet kolonií	Autor
1933	20 000–30 000	46	JIRSÍK 1945
1966	30 000–40 000	80	BOHÁČ & FORMÁNEK 1974
1977	60 000–70 000	+100	ŠTASTNÝ et al. 1987b
1988	20 000–30 000	53	KLOUBEC & ŠVECŮVÁ 1990
1998–2002	6 500–12 900	27–28	KLOUBEC 2002
2012–2014	3 500–4 600	13–15	B. Kloubec in litt.*

Počet hnízdicích párů a kolonií v jižních Čechách v letech 1933–2014 (* s využitím dat J. Neuderta, J. Pykala, J. Šebestiana a J. Ševčíka).

a jeho početnost se, stejně jako v celé ČR, zvyšovala zvláště po druhé světové válce, byl i v této době považován za natolik mimořádný druh, že rybníky s hnízdišti byly vyhlášeny za rezervace, jako tomu bylo v případě Nového ryb. u Lnář v r. 1933 nebo ryb. Řežabinec v r. 1949 (BUREŠ et al. 1995). Od 30. do 70. let vykazovala jihočeská populace výrazně se zvyšující trend početnosti hnízdicích párů i hnízdních kolonií (BOHÁČ & FORMÁNEK 1974, ŠTASTNÝ et al. 1987b), přičemž došlo zhruba ke zdvojnásobení počtu hnízdicích párů i počtu kolonií. V r. 1988 však bylo zjištěno prudké

snížení početního stavu, odpovídající situaci z 30. let (KLOUBEC & ŠVECŮVÁ 1990). Další pokračující pokles – s historicky vůbec nejnižším počtem hnízdicích párů i hnízdišť – byl zaznamenán v letech 1998–2002 (KLOUBEC 2002) a následně i 2012–2014 (B. Kloubec in litt.). Úbytek hnízdicích racků chechtavých v jižních Čechách mezi roky 1977 a 1988 činil v průměru 3 600 párů ročně, mezi roky 1988–1998 okolo 1 600 párů a mezi roky 2002–2012 asi 370 párů. Pokles početnosti hnízdicích párů se tedy v posledních 35 letech zpomaluje, avšak při udržení tohoto trendu by mohl racek chechtavý jako hnízdič vymizet z jižních Čech již za několik let.

Ke značným změnám v jižních Čechách došlo i ve velikosti hnízdních kolonií. Jejich nejčastější velikost se vždy pohybovala v rozmezí několika desítek až několika set hnízdicích párů a kolonie s tisíci hnízdicími páry byly spíše výjimečné – okolo 1 000 a více hnízdicích párů bylo v letech 1933, 1966, 1988, 1998 a 2002 zjištěno na 8–11 lokalitách (KLOUBEC 2002), v r. 2012 ale už jen na dvou lokalitách (okolo 1 000 párů na rybnících Bošilecký a Domin). V posledních letech také některé velké a po mnoho let pravidelně obsazované hnízdní kolonie zcela zanikly – např. na tradiční kolonii na ryb. Staré Jezero (v r. 1933 5 000 párů, 1966 1 000 párů, 1988 2 000 párů, 1998–2002 500–1 000 párů, 2012–2013 600–800 párů) bylo poslední hnízdění zaznamenáno v r. 2013. Vývoj a zánik početné hnízdní kolonie byl podrobně zdokumentován i na ryb. Velký Tisý (HORA et al. 2009). Jedna z největších a nejznámějších jihočeských hnízdních kolonií se nacházela na ryb. Řežabinec – v r. 1933 tam bylo odhadováno hnízdění 500 párů, v letech 1950–1953 se v hnízdní kolonii vyskytovalo 4 000–5 000 ex.

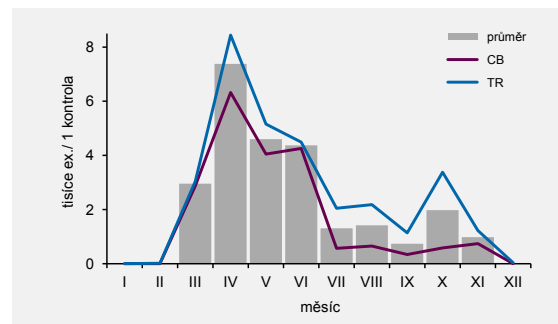
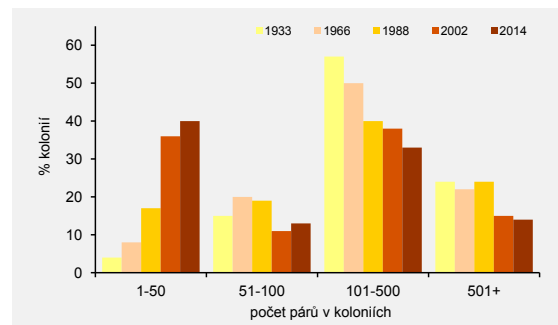

(z toho vyplývá asi poloviční počet párů), v letech 1976–1977 podle velmi hrubého odhadu dokonce 30 000 ex. (v té době se jednalo o jednu z největších kolonií v Evropě); v první polovině 80. let bylo pozorováno 8 000–12 000 ex., při pravidelném sčítání od druhé poloviny 80. let byly zjištěny postupně klesající hodnoty (průměrné počty zjištěných ex. za IV.–VI. se pohybovaly mezi 2 000–4 000 ex.) a nejvýraznější úbytek byl zaznamenán v posledních několika letech, kdy se vlastní hnízdní kolonie rozpadá a racové povětšinou neúspěšně hnízdí na několika místech na rybníku (KLOUBEC & ŠVECOVÁ 1990, BUREŠ et al. 1995, K. Pecl unpubl., J. Šebestian in litt.).

Při srovnání velikosti všech kolonií v jižních Čechách z let 1933, 1966, 1988, 1998 a 2012 (KLOUBEC 2002, B. Kloubec in litt.) bylo od 80. let minulého století zjištěno, že na jednotlivých koloniích poměrně silně ubývá počet hnízdních párů a některé kolonie zanikají zcela. Nové kolonie vznikají již jen výjimečně a většinou se jedná o krátkodobější hnízdiště s menším počtem párů, někdy i na atypických místech, jako např. na železných konstrukcích nad vodou na odkališti v Mladém u Čes. Budějovic (13. V. 2005 20 párů, 6. V. 2006 50 párů; P. Bürger, FP JOK 2/2005, resp. V. Kubelka, FP JOK 2/2006) nebo v poli bez porostu na Klokočských loukách (28. V. 1995 hnízdo s dvěma vejci; Mir. Šálek in litt.). Oproti r. 1933 postupně dochází ke zvyšování podílu menších kolonií o několika desítkách párů, zatímco počet větších kolonií se stovkami párů se naopak dlouhodobě snižuje. Trend dlouhodobého zmenšování velikosti kolonií a jejich zániku potvrzuje populační regresi racka chechtavého v jižních Čechách.

Za příčiny zvyšování početnosti jsou všeobecně považovány změny klimatu, menší pronásledování, zvyšující se nabídka potravy, synantropizace, vyšší nabídka odpočinkových a hnízdních míst na nových nádržích apod. Naopak na snižování početnosti hnízdní populace může mít vliv řada faktorů často lokálního charakteru. Také v jižních Čechách bylo zaznamenáno více faktorů, jako je vliv predátorů (prase, liška, kuna, hryzec apod.), přímá likvidace nebo rušení člověkem, kolísání vodní hladiny atp., které zapříčinily silné ztráty na vejcích nebo mláďatech (KLOUBEC 2002). Hlavní příčinu dlouhodobějšího úbytku lze však spíše spatřovat ve změně potravní nabídky (HAGEMEIJER & BLAIR 1997); v jižních Čechách byla zjištěna také intoxikace vajec racka cizorodými látkami a snížená produkce mláďat (KLOUBEC & ŠVECOVÁ 1990).

Největší koncentrace hnízdních párů a lokalit se tradičně nacházely v Českobudějovické a Třeboňské rybníční pánvi, ojedinělé kolonie byly zjištěny také na Blatensku, Strakonicku, Písecku, Táborsku, Jindřichovradecku a Českokrumlovsku (výčet lokalit viz

Vývoj velikosti hnízdních kolonií v jižních Čechách v letech 1933–2014 (KLOUBEC 2002, upraveno).

Sezónní výskyt na Českobudějovicku a Třeboňsku na základě hladinových sčítání; n = 954 118 ex. (J. Pykal & J. Ševčík unpubl.).

KLOUBEC & ŠVECOVÁ 1990, KLOUBEC 2002). V souvislosti s úbytkem racka chechtavého je od 80. let zaznamenáván postupný zánik těchto ojedinělých kolonií a v letech 2012–2014 se kolonie nacházely už jen na Českobudějovicku (10 lokalit), Třeboňsku (6 lokalit) a Písecku (1 lokalita). Hnízdní kolonie v letech 1998–2002 a 2012–2014 byly většinou umístěny v nižších nadmořských výškách na intenzivně obhospodařovaných rybnících o velikosti několika desítek až stovek hektarů, výjimečně na odkalovací nádrži (MAPE Mydlovary) a na horské přehradní nádrži (v. n. Lipno). Naprostá většina hnízdišť je v současné době umístěna na rybníčních ostrůvcích a ojediněle i v různých částech rybníků (kombinace ostrovů, poloostrovů a příbřežních porostů rybníků), zatímco kdysi obvyklé hnízdění v příbřežních porostech rybníků se stává vzácností.

Racek chechtavý se na území jižních Čech vyskytuje celoročně. Během zimního období (XII., I. a II.) se jedná jen o ojedinělé výskyty. Podle ANDRESKY (1990a)

Směr přímého tahu (VII.–II.) mláďat z kolonií na Strakonicku, Písecku a Českobudějovicku; n = 285 (archiv Kroužkovací stanice NM).

Směr přímého tahu (VII.–II.) mláďat z kolonií na Třeboňsku a Jindřichohradecku; n = 204 (archiv Kroužkovací stanice NM).

ještě okolo r. 1960 v jižních Čechách vůbec nepřezimoval, poté se postupně začal vytvářet návyk přezimování, což dává do souvislosti s mírnými zimami, oteplením toku Vltavy po vybudování v. n. Lipno a vznikem zimovišť labutí na řekách a jejich přikrmováním. Z let 1977–1982 autor shromáždil nepočtená pozorování ojedinelých exemplářů nebo skupinek, nejvíce až o 80 ex., z Vltavy, Lužnice, Nežárky a Otavy a několika rybníků, povětšinou z Českobudějovicka. Také KUBELKA (2012b) uvádí racka chechtavého z vodních toků v Čes. Budějovicích z let 1993–2012 jako nepravděpodobně zimujícího v počtu jednotlivých exemplářů. Zimní výskyt na rybnících je do značné míry limitován jejich zamrznutím, přesto lze většinou ojedinelé exempláře na rybnících sporadicky zastihnout. To je možno dokumentovat výsledky dlouhodobých sledování (od 80. let minulého století) rybníků Dehtář, Velký Tisý a Řežabinec, kde byl racek chechtavý v zimním období zaregistrován při 15%, 6% a 8% všech kontrol (B. Kloubec, J. Ševčík & K. Pecl unpubl.). Od konce II. a v III. probíhá přilet na hnízdiště a během tahu a hnízdění se racek často ve velkých koncentracích vyskytuje nejen na hnízdištích, ale při sběru potravy v jejich blízkosti i v širším okolí; největší koncentrace od 90. let minulého století čítaly okolo 9 000 ex. 16. IV. 1991 na Bošileckém ryb. (J. Ševčík unpubl.), okolo 7 800 ex. 23. IV. 1996, 7 000 ex. 26. V. 1995 a 6 600 ex. 24. VI. 1997 na ryb. Řežabinec (BUREŠ et al. 1995, K. Pecl unpubl.) a okolo 5 000 ex. 19. IV. 1995 na ryb. Dehtář (B. Kloubec unpubl.); vícekrát byla zaznamenána několikatisícová hejna v IV. a V. mimo hnízdiště na větších popuštěných rybnících Třeboňska apod. Po vyhnízdění během VII. racek odlétá, část populace se ale dále potuluje mimo hnízdiště. Značné koncentrace racků chechtavých se objevují v době výlovu rybníků v X. a XI., kdy lze zastihnout hejna v počtu mnoha set až několika tisíc jedinců. Nejvíce bylo pozorováno 6 000 ex. 18. X. 1993 na Horusickém ryb. a 17. X. 1986 po 5 000 ex. na rybnících Rožmberk a Zábelský (J. Ševčík unpubl.) Koncem XI. většina ptáků odlétá.

Racek chechtavý díky své hojnosti a snadné dostupnosti pro kroužkovatele (nevzletná mláďata v koloniích) byl od počátků kroužkování až do 60. let 20. století nejvíce značeným ptačím druhem v jižních Čechách. Již v 30. a 40. letech 20. století byli rackové kroužkování ve všech hlavních oblastech výskytu – v okolí Tchořovic a Lnářů na Strakonicku, na Řežabinci na Písecku, v okolí Dívčic na Českobudějovicku, na rybnících Boši-

lecký, Velký Tisý a Staré jezero na Třeboňsku a na Ratmírovském a Krvavém rybníku na Jindřichohradecku. Od označených ptáků bylo získáno více než 1 200 nálezů, z toho 1 116 zahraničních, které nás dobře informují o tahových poměrech ptáků z jednotlivých jihočeských kolonií. Migrace mladých racků za tzv. přímého tahu v prvním roce života (VII.–II. následujícího roku) vede jižním až severozápadním směrem do Středomoří, západní Evropy a na britské ostrovy. Přítom se ale průkazně liší směr tahu a poloha zimovišť ptáků z kolonií v západní oproti východní části jižních Čech. Ptáci ze Strakonicka, Písecka a Českobudějovicka (hnízdíště západně od řeky Vltavy) táhnou západním směrem, především do Švýcarska, Německa, Francie, Nizozemí a na britské ostrovy a průměrný úhel jejich tahu je 251° (n = 285). U východněji hnízdících ptáků z Třeboňska a Jindřichohradecka jednoznačně dominuje tah jižnějšími směry, především do Itálie, kde je evidováno 99 nálezů, a další významná zimoviště leží na švýcarských jezerech a v Německu; průměrný úhel tahu těchto ptáků je 223° (n = 204). Nejdále byli zimující rackové zjištěni na Pyrenejském poloostrově (Portugalsko, 2 254 km) a na pobřeží severní Afriky (Maroko, 2 351 km). Výjimečně bylo zimování jihočeských ptáků prokázáno i v Praze na Vltavě. O usazování mladých ptáků z jihočeských hnízdišť informuje celkem 40 nálezů v hnízdní době po 2–14 letech, které pocházejí ze vzdáleností 0–171 km (průměr = 34,7 km, medián = 7,1 km) od rodné kolonie. Zajímavé jsou údaje o dvou mláďatech kroužkovaných v kolonii na Neziderském jezeru, která byla zaznamenána jako hnízdičící na Českobudějovicku. Za podzimního tahu byli v jižních Čechách zjištěni ptáci pocházející z hnízdišť v Polsku a Litvě (všechna data o tahu archiv Kroužkovací stanice NM).

Racek malý

Racek chechtavý

Racek černohlavý

Hnízdní kolonie na ryb. Dehtář

